

İRAN'IN ENERJİ SEKTÖRÜ: İRAN'IN YUMUŞAK VE AKILLI GÜCÜ

Çağla Gül YESEVİ¹

Nye, 1990 yılında yazdığı makalesinde, sözlüğe göre güç unsurlarının nüfus, yüzölçümü, doğal kaynaklar, ekonomik büyüklük, askeri kapasite ve siyasal istikrarla tanımlandığını ve geleneksel olarak gücü ölçmenin yolunun savaşlar olduğunu belirtmektedir. Nye, gücün bu tanımının geçerliliğini yitirdiğini ve teknolojinin, ekonomik büyümenin ve eğitimin, daha önemli ekonomik güç unsurları haline geldiğini belirtmektedir.² Sert güç, bir devletin, istediklerini gerçekleştirebilmek için zorlayıcı güç unsurlarını kullanması olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak güç; askeri olmayan unsurları, kültürel gücü ve ekonomik gücü ihtiva etmektedir. Bir ülkenin ekonomik gücü; ülkenin uygulamalarına bakılarak yumuşak güç yanında sert güç olarak da nitelendirilebilmektedir. Yumuşak gücü nitelendirdiğimizde iyi niyetli olma (benignity), görkemli (brilliant) ve cazip (beauty) olma gibi özellikleri de içerdiği anlaşılmaktadır. Bir devletim iyi niyetli olması, diğer devletlerle iyi ilişkiler içinde olması, zararsız, saldırgan olmayan siyasalar üretmesi anlamına gelmektedir. Görkemli bir devlet, geçmiş askeri başarılarına ve gelişmiş bilimsel ve teknolojik yapıya, zengin, etkin bir kültüre ve barışçıl bir topluma sahip olan güçlü bir ekonomidir. Cazibe merkezi olan devlet, başka devletler tarafından beğenilen ve takip edilen değerlere, fikirlere, düşüncelere ve vizyona sahip olan bir devlettir. Böyle bir cazibeye sahip olabilmek için, o devletin diğer devletlere kimlik, güvenlik, topluluk bilinci ve paylaşılan değerler sunması gerekmektedir.³

Joseph Nye, yumuşak gücü “eğer istediğim şeyi istemeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapman için seni zorlamama gerek yoktur” diyerek açıklamıştır. Joseph Nye'a (2004) göre, yumuşak güç, kültür, siyasi değerler ve uluslararası ilişkileri içermektedir. İran'ı cazibe merkezi haline getiren özellikleri bulunmaktadır.⁴ Şii inancına önderlik etmesi ve devrimin güçlü bir savunucusu olması, İran'ın bölgedeki Şii toplulukları ve bazı aşırı grupları etkilemesine imkân vermektedir. Bu durum, İran'ın yumuşak gücü olan Şii ideolojisinin, bazı grupları finansal ve askeri olarak desteklemesi ile zorlayıcı (sert) güç unsuruna dönüşmesine neden olmaktadır. İran'ın Şii ideolojisi, görkemli devlet nitelendirmesini kuvvetlendirmektedir; ancak İran'ın bu ideolojinin etkisiyle oluşturduğu

¹ Yrd. Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi, İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesidir. Der Kitabevi- Derin Yayınları'ndan 2015 yılında basılan **Türkiye'nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler** adlı kitabın eş yazarıdır.

² Joseph S. Nye, “Soft Power”, **Foreign Policy**, No.80, 1990, s.154

³ Alexander L. Vuving, “How Soft Power Works”, **APSA Annual Meeting**, Toronto, 3 Eylül 2009, s.3-11

⁴ Atilla Sandıklı, “Yumuşak Güç Savaşları”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiri Kitabı**, Hasret Çomak (Ed.), Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Nisan 2014, s.189-190.

siyasalar değerlendirildiğinde, İran'ın, iyi niyetli bir güç olarak değil, başka ülkelerin içişlerine karışan bir devlet olarak nitelendirildiği görülmektedir. İran, Körfez Ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Günümüzde hükümetler eliyle yürütülen faaliyetler ve propaganda, yumuşak güç unsuru olarak nitelendirilmemektedir. Güçlü sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, film sektörü, yabancı öğrencilerin eğitimi, ekonomik ve insani yardım, yumuşak gücün unsurlarıdır.⁵ İran, bunları daha etkin kullanarak, yumuşak gücünün etkisini artırabilecektir.

İran'ı bölgesel bir güç haline getirebilecek diğer önemli özelliği ise sahip olduğu enerji potansiyelidir. İran, dünya doğalgaz rezervleri sıralamasında ikinci ve dünya petrol rezervleri zenginliği açısından 4. sırada yer alan bir ülkedir. Bunun yanında, İran'ın nükleer güce sahip olmak istemesi, uluslararası kamuoyu tarafından “iyicil bir niyet” olarak algılanmamış, İran'ın zorlayıcı güç unsuru olan nükleer silah yapımı amacı bulunduğu değerlendirilmiştir. Nükleer güç haline gelebilme potansiyeli; bölge ülkelerinin de bu anlamda İran'ı takip etmesine neden olabilecek bir durum olarak nitelendirilmiştir. Buna örnek olarak Cezayir ve Mısır verilmiştir. Batılı uzmanlar ve siyasa yapıcılar tarafından sıkça dillendirilen görüşlere göre, küçük bir nükleer kapasiteye sahip olmak, İran'ın küresel bir güç haline gelmesini sağlamayacaktı; ancak bu durum, komşularının onu izlemesi ve nükleer silahların terörist grupların eline geçmesi riskini taşıyacaktı. Diğer taraftan, Nye'in belirttiği gibi, nükleer silaha sahip olması, İran'ın bölgesel bir güç olmasına yardımcı olacaktı.⁶ Nükleer silaha sahip bir ülke haline gelmesi, görkemli bir devlet imajını desteklerken, yumuşak güç unsuru olan “iyi niyetli devlet” imajını zedeleyen bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. İran, nükleer silah geliştirdiği gerekçesiyle, senelerce, uluslararası yaptırımlara maruz kalmış ve bunun neticesinde İran'ın ekonomik gücü zayıflamış, enerji sektörü gerektiği gibi gelişmemiştir. 2015 yılının Nisan ayında, İran ve P5+1 üyeleri arasında gerçekleşen mutabakat ile İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer enerji üretmesi sağlanacak ve İran'ın akıllı gücünü kullanarak, bölgesel ve küresel bir güç olmasının önündeki engeller kaldırılacaktır. İran'ın yumuşak gücü olan enerji potansiyeli, ekonomik ve finansal kapasitesini belirlemektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Nye'in 1990'da yılında basılan makalesinde yazdığı tavsiyelere uymuştur. Suudi Arabistan'la işbirliği halinde petrol fiyatlarının yükselmesini engelleyerek, Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun daha iyi

⁵ Anja Fabiani, “Soft and Smart Power in the light of Leadership with Some Policy Remarks on the Western Balkans”, *European Perspectives- Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, Vol.5, No.2(9), October 2013, s.115

⁶ Nye, J. S., a.g.m., s.163

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

çalışmasını sağlayarak, yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır. Ayrıca, ABD konvansiyonel olmayan gaz rezervlerini işler hale getirerek, enerji bağımlılığını azaltmıştır. Bu durum ABD'nin, İsrail'in bu yöndeki ısrarlarına karşın sert güç unsurlarını kullanmaktan kaçındığının ve güç kullanımı açısından yeni bir döneme girildiğinin göstergesidir.

İran'ın yaptırımların kaldırılması ile zengin ve kendine güvenen bir ülke haline gelmesi, diğer yumuşak güç unsurları olan İran'ın kültürel zenginliğinin, ideolojisinin, sanatının, bilim ve teknoloji alanındaki gelişiminin daha etkileyici hale geleceğini göstermektedir. İran, yumuşak güç unsurlarını etkili olarak kullanarak, akıllı güce dönüşebilecektir. Nye (2004), akıllı gücü, yumuşak güç unsurlarından olan çekiciliğe (cazibe merkezi ülke) zorlayıcı güç unsurlarının eklenmesi ile açıklanmaktadır. Nye (2011) bu yeni güç kavramını geleceğin gücü olarak açıklamaktadır ve bu gücün hegemonyadan ziyade farklı başarılı stratejilerin birleşmesiyle oluştuğunu vurgulamaktadır.⁷ Bu durum, IŞİD'e karşı savaşta etkin bir askeri güç gösteren İran'ın, tüm güç unsurlarını dengeli bir biçimde kullanarak, Batılı siyasa-yapıcılar ve Batı kamuoyunun yanında Körfez Ülkeleri'ndeki kamuoyunu etkileyebileceğini göstermektedir. İran, IŞİD'e karşı savaşta, sorumlu bir ülke olmuş ve askeri gücünü de kullanarak komşularını koruma yolunu seçmiş, "iyi niyetli güç" haline gelmiştir. Batı ülkelerinin hoşgörüsünü kazanmıştır. İran, enerji sayesinde geliştireceği ekonomik gücü ve ideolojisi ile etkin konumunu güçlendirecektir.

İran'ın Jeopolitik Konumu

İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Basra Körfezi ve Umman Körfezi bulunmaktadır. İran'ın komşuları, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan'dır. İran ve Türkiye'nin 560 kilometrelik kara sınırı bulunmaktadır

Tablo: İran'ın Genel Özellikleri⁸

Yüz Ölçümü	1.648.195 km ²	Etnik Yapı	%61 Fars %16 Azeri Türkü %1,3 Rus %13 Diğer
Nüfusu	80.840.713 (2014 tahmini)	Dini Yapı	<u>%99,4 Müslüman</u> %90-95 Şii %5-10 Sünni

⁷ Fabiani, A, a.g.m., s. 115.

⁸The World Factbook, "Iran", 2014, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>, (Erişim 15.12.2014).

			<u>%0.6 diğerleri</u>
Nüfus Artış Oranı	% 1,2 (2014 tahmini)	Diller	Farsça (Resmi dil) Türkçe Diğer

İran, dünya petrol ve doğalgazının büyük çoğunluğunun yer aldığı Ortadoğu ve Avrasya coğrafyasında yer almaktadır. Dünya deniz petrol ticaretinin önemli bir geçit noktası Basra Körfezi'dir. İran, bunun yanında Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynakları açısından önemli bir kaynak ve transit ülke konumuna sahiptir. İran'ın yaptırımların kaldırılması sayesinde, yumuşak gücünü artırması konusunda üzerinde durulması gereken diğer unsur, bulunduğu önemli coğrafi konumun etkisiyle, transit bir ülke haline gelebileceğidir. Doğalgaz taşımacılığında, boru hatlarının güvenliği yanında, boru hattının ekonomik olarak verimli hale gelebilmesi için doğalgaz miktarının yeterli olması gerekmektedir. Nabucco projesinden vazgeçilmesinin en önemli nedenleri finansal sorunların yanında boru hattını işler kılacak yeterli doğalgazın bulunmayıştıydı. İran'ın enerji sektörünün önemli bir oyuncusu haline gelmesiyle, proje ve tasarı halinde kalan boru hatlarının yapımının gerçekleşebileceği beklenmektedir. İran'ın yumuşak güç unsurları olan enerji kaynakları, diplomatik iyi ilişkileri, istikrarlı siyasal yapısı, kültürel olarak bölgeyi iyi tanınması sayesinde güçlü bir transit ülke ve hatta enerji merkezi (hub) olması mümkündür. Asya'da artan enerji talebi, İran'ın bu konumunu güçlendirecektir.

İran'ın Enerji Sektörünün Tarihsel Gelişimi

1951 yılında başbakanlığa gelen Muhammed Mussaddık, yabancılar tarafından işletilen petrolün, milli bir kaynak olduğu bilinciyle, kamulaştırma faaliyetlerine girişmiş; ancak bu yeni tutum Batılı ülkeler tarafından hoş karşılanmamış ve Mussaddık, 1953 yılında, bir darbe sonucunda yönetimden uzaklaştırılmıştır. Mussaddık, TP-Ajax adı verilen CIA operasyonu ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. CIA ajanları bu darbe esnasında İranlı askerlerden destek almışlardır.⁹ İran'ın enerji milliyetçiliği yönünde attığı adım, hüsrarla sonuçlanmış ve İran'ın enerji sektörünü kontrol etmesi engellenmiştir.

⁹ **Zaman**, "Mussaddık'ı CIA devirmiş", 17.04.2000, <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/04/17/dunya/7.html> (Erişim 05.04.2014)

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Eisenhower'ın tanımladığı “Barış İçin Atom” programı, 1950’li yıllarda ortaya konmuştur. Barış için Atom projesi, ülkelerin artan enerji ihtiyaçlarını, nükleer enerjinin barışçıl yollarla üretilmesiyle çözümlenebilmesini amaçlamıştır. Nükleer silahların, başka ülkeler tarafından üretilmesini engellemek ve süreci kontrol altında tutabilmek, ABD açısından önem taşımıştır. Bu bağlamda, İran, nükleer enerjiyle ilgili ilk çalışmalarına, 1950’li yıllarda, ABD’nin desteğini alarak başlatmıştır. 1957 yılında, ABD ve İran arasında, nükleer enerjinin sivil amaçlı kullanımına ilişkin işbirliği antlaşması imzalanmıştır. İran’ın ilk nükleer araştırma reaktörü 1967 yılında kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminin kamplaşmasında, İran-ABD iş birliği gözlemlenmiştir. Bu iş birliği sayesinde, İran, (*Non-proliferation Treaty*) Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma’ya, 1968’de imza atmış ve 1970’de onaylamıştır. İran, nükleer personelinin eğitimi ve reaktör inşaatı konusunda, 1970’li yıllarda, Batılı devletlerle iş birliği içinde olmuştur.¹⁰

Merkezi Viyana’da bulunan Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK), 1957 yılında kurulmuştur. Kendisini, Birleşmiş Milletler ailesinin, “Barış için Atom” örgütü olarak tanımlamıştır. Güvenli ve barışçıl nükleer enerji elde edilmesini amaçlamaktadır. Nükleer enerjinin, sağlık, barış ve refah için kullanılması gerekliliği üzerinde çalışmalarını sürdüren UAEK nükleer materyallerin askeri olarak kullanımını engellemeye çalışmaktadır. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (*Non-proliferation Treaty*), 1968 yılında imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma uluslararası sistemin yapılanmasının önemli ve pek çok ülke tarafından “adil olmayan” yönünü gözler önüne sermektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesi de olan ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin, “nükleer silah sahibi ülkeler” olarak kabul edilmişlerdir. Nükleer silah sahibi olmayan antlaşmaya taraf ülkeler ise, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu’nun (UAEK) güvenlik denetimini kabul etmekle yükümlü olmuşlardır. Günümüzde antlaşmaya taraf olmayan ülkeler; Hindistan, İsrail, Kuzey Kore ve Pakistan’dır.¹¹

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşması’nın ilk iki maddesine göre, taraf nükleer silah sahibi her devlet, nükleer silahların veya diğer patlayıcı nükleer araçların kontrolünü, devretmeme yükümlülüğünü üstlenmektedirler. Ayrıca, bu devletler, nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir devlete, nükleer silahların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya teşvikte bulunmama yükümlülüğünü

¹⁰ Çağla Gül Yesevi, “Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve İran”, 30.04.2012, http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=348 (Erişim 05.04.2015).

¹¹ A.g.m.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

üstlenmişlerdir. Antlaşmaya taraf nükleer silaha sahip olmayan her devlet, UAEK'nın güvenlik denetimini de kabul etmek zorundadır. İran, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşmaya imza atan ve onaylayan ülkelerden biridir ve kurumun denetimine tabidir.¹²

1973 Yom Kippur Savaşı esnasında, İran ve Körfez Ülkeleri işbirliğinde bulunmuşlardır. İran ve Suudi Arabistan; İsrail ve İsrail'i savaşta destekleyen Hollanda ve ABD başta olmak üzere Batılı ülkelere petrol ambargosu uygulamışlardır. 1970'li yıllarda artan petrol fiyatları, İran'ın gelirlerinin artmasını sağlamıştır. İlk yıllarda, halkın yaşam standartları yükselmiş; ancak gelir dağılımında görülen eşitsizlik, bir süre sonra hoşnutsuzluğa neden olmuştur. İran, silahlanmaya ve savunmaya yüksek miktarda kaynak ayırmıştır. Geleneksel ve dini değerlerin güçlü olduğu toplum yapısı göz ardı edilerek, reformlarla modern ve laik bir ülke inşa etmek için çaba gösterilmiştir. Bu dönemde, İran, ABD'nin bölgedeki en güçlü müttefiki olmuştur. ABD Başkanı Nixon, İran'a her türlü konvansiyonel silahı verebileceğini, belirtmiştir. 1979 yılında, dini muhalefetin yanında, sol grupların, kamu görevlilerinin, öğrenci ve öğretmenlerin oluşturduğu orta sınıfın desteğiyle, İran'da yeni bir rejim ortaya çıkmıştır.¹³ İran İslam Devrimi, Şahlık rejiminin yıkılmasına neden olmuştur. Pehlevi hanedanının iktidarı sona ermiş; devrimin ardından yapılan referandumla, İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.

İran ve Batı arasındaki ilişkilerin seyri açısından, 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi bir dönüm noktasıdır. İran Devrimi ile var olan düzen değişmiş ve ortaklık bozulmuştur. 1979 yılından beri, ABD-İran ilişkileri sert güç unsurları tarafından yönetilmektedir. Lider değişikliklerinin gerçekleştiği dönemlerde yumuşamalar görülmüştür. Yumuşak güç unsurlarının kullanımı açısından ülke liderlerinin siyasaları belirleyicidir. İran, 11 Eylül olaylarının ardından, uluslararası terörizmi şiddetle kınamış, ABD'nin operasyonlarını destekleyeceği ve ABD uçaklarının hava sahasından geçebileceği açıklamalarında bulunmuştur. Ancak, Ocak 2002'de İsrail komandolarının 50 ton silahla yüklü Karine-A gemisinin ele geçirmeleri ve silahların İran tarafından Filistin'e gönderildiğinin açıklanması, bu iş birliğinin sonlanmasına neden olmuştur. Bu olayın sonunda, sert güç unsurları yeniden devreye girmiş ve İran, Afganistan ve Basra Körfezi'nde ABD'nin askeri üsleri ve askeri güçleriyle çevrelenmiştir.¹⁴ Bu olay, İran'ın yumuşak güç

¹² A.g.m.

¹³ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.332-341.

¹⁴ Radoslaw Fiedler, "Hard Power dismisses soft power: The United States' relations with the Iranian Islamic Republic in the shadow of the nuclear program", **Przełąd Politologiczny**, No.3, 2013, s.35-36.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

unsurlarından olan iyi niyetli olma ve böylelikle başka devletlere zarar vermekten çekinme olarak ortaya çıkan yumuşak güç aracını iyi kullanmadığını göstermektedir. Ancak meselenin diğer yönüne bakıldığında İran, kötü niyetli bir devlet olarak nitelendirdiği ve bir devlet olarak tanımadığı İsrail'e karşı mazlum durumdaki Filistinlilere yardımcı olmakta ve ezilmiş, fakir Müslüman topluluklar açısından bir nevi cazibe merkezi haline gelmektedir. Verilen yardımın askeri olması İran'ın sert güç unsurlarının kullanımına yöneldiğini göstermektedir.

İran Devrimi'nin ardından ülkenin rejimi değişmiş ve siyasa oluşturma süreci farklılaşmıştır. İran'ın dış politika yapım sürecinde etkin olan iki önemli kurum bulunmaktadır. Bunlar; dini rehberliği sağlayan din adamlarından oluşan Velayet-i Fakih ve Cumhurbaşkanlığı makamlarıdır. İran'da dini yapı gücünü sürdürmektedir; Cumhurbaşkanlığına gelen isimler ise İran'ın uluslararası ilişkilerinin sertleşmesi ya da yumuşamasında etkili olmaktadır. İran'ın 1907 yılında, İngiltere ve Rusya tarafından nüfuz alanlarına ayrılması, 1. ve 2. Dünya Savaşları sırasında işgal edilmesi, tehdit algısının pekişmesine ve güvenlikçi politikaların yapılandırılmasına neden olmuştur. Humeyni döneminde, Batı karşıtlığı güçlenmiş, İslam kimliğine dayalı yönetim anlayışı kurumlarıyla yerleşmiştir. Rafsancani ve Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemlerde, Batı ile uzlaşma için çaba gösterilmiş ancak bu çabalar istenilen sonucu vermemiştir. Ahmedinecad döneminde ise, uluslararası sitemdeki değişimlerin de etkisiyle, İran-Batı ilişkileri gergin konumunu sürdürmüştür. Ahmedinecad'ın Latin Amerika ülkeleri ve Doğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye çalıştığı ve Şii Hilalini güçlendirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Arap baharı sürecinde, Ahmedinecad liderliğindeki İran, Arap ülkelerindeki halk ayaklanmalarını desteklemiş ancak Suriye'de Esad rejimi ve Nusayri'lere destek vermiştir.¹⁵ Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde, İran, Irak ve Suriye'de etkili olan Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütüne karşı, Amerika Birleşik Devletleri ile beraber hareket etmiş ve P5+1 ülkeleriyle yürütülen nükleer müzakereler olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır.

2002 yılında, Alırıza Caferzade, İran'ın Natanz ve Arak'ta iki nükleer santrale sahip olduğuna dair bir açıklamada bulunmuştur. ABD, bu açıklama üzerine İran'ı nükleer silah geliştirdiği için Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (UAEK) şikayet etmiştir. Rusya, sadece Buşehr'deki santrallerden haberdar olduğunu, diğer iki santral hakkında bilgisinin bulunmadığını iletmiştir. İran'ın nükleer müzakerecisi olan Hasan Ruhani, Moskova'ya gitmiş ve Rusya'nın teşvikiyle uranyum zenginleştirme programından vazgeçtiklerini ve UAEK'nın

¹⁵ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, "İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri", **Bilgesam**, <http://www.bilgesam.org/incele/1866/-iran-in-dis-politika-vizyonu-ve-jeopolitik-hedefleri/#.VRvJE1IcQqQ> (Erişim 04.04.2015).

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

1997 yılında hazırladığı “Ek Protokolü” imzalayacaklarını duyurmuştur. İran bu protokole imza atarak, UAEK'nın haber vermeden yapacağı incelemeleri kabul edecekti. Ancak bu protokol, meclis tarafından onaylanmamıştır. Rusya, İran'ın UAEK'nın düzenlemelerine ve prensiplerine uyumlu davranması halinde, Buşehr'deki reaktörün yapımını sürdüreceklerini açıklamıştır.¹⁶

2004 yılında İran, uranyum zenginleştirme programını askıya aldığını duyurmuştur ve bu durumu UAEK'ya bildirmiştir. Ancak, İran, şeffaf olmayan politikaları nedeniyle, kurum tarafından eleştirilmiştir. 2005 yılında, İran ve Rusya, Buşehr nükleer reaktörünün yapımı hakkındaki engelleri kaldırmak için anlaşmışlardır. Bu süreçte, UAEK, İran'a karşı uluslararası yaptırımları dillendirmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde gerçekleştirilen toplantılarda Rusya ve Çin'in vetoları, İran'a karşı uluslararası yaptırımları engellemeye yönelik faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. Temmuz 2006'da ise ABD ve Rusya anlaşmışlar ve BM Güvenlik Konseyi'nde 1696 sayılı karar alınmıştır. Bu karara göre, İran'ın tüm nükleer zenginleştirme ve plütonyum geliştirme faaliyetlerini bir ay içinde askıya alması istenmiştir; aksi halde İran'ın uluslararası yaptırımlarla karşılaşacağı uyarısında bulunulmuştur. Aralık 2006'da, İran'a karşı uluslararası yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. İran'ın nükleer programı yanında füze programında görevli bulunanların mal varlıklarının dondurulması ve seyahatlerinin engellenmesi gündeme gelmiştir. 2007 Mart ayında, BM Güvenlik Konseyi'nin 1747 numaralı kararı daha fazla İranlı'nın bu yasaklardan etkilenmesine neden olmuştur. İran'ın silah ve silah benzeri ithalatına daha sıkı kısıtlamalar getirilmiştir. 2007 yılı sonunda yayımlanan ABD Milli İstihbarat Tahminleri Raporu (*National Intelligence Estimates*), İran'ın nükleer silaha sahip olmadığını vurgulamıştır. 2008 Eylül ayında UAEK raporunda, İran'ın uranyum zenginleştirme programını askıya almadığını duyurmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 1835 numaralı kararda, İran'ın uranyum zenginleştirme programını durdurmasının gerekliliğinin bir kez daha altı çizilmiştir. ABD Başkanı Hüseyin Barack Obama'nın iktidara gelmesi, Batı ile İran arasındaki ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır. Obama'nın girişimiyle, Nisan 2009'da BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan 5 ülke (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere) ve Almanya'nın katılımıyla oluşturulan P5+1 grubu ve İran arasında Cenevre'de nükleer görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerde zenginleştirme işleminin Rusya ve Fransa'da yapılması yönünde fikirler beyan edilmiştir. Bu dönemde İran ve Rusya arasındaki ilişkiler bozulmuş ve İran, Rusya'nın Buşehr

¹⁶ Mehmet Fatih Özkan, Gural Baba, “Unpredictable Power Broker: Russia's Role in Iran Nuclear Capability Development”, *Ortadoğu Etüdleri*, Vol.6, No.2, 2015, s.119.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

reaktörünün yapımı ve S-300 füzelerinin teslimatını durdurduğunu açıklamıştır. 2010 yılının Şubat ayında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad uranyumun %20 oranında zenginleştirildiğini açıklamıştır. 2011 yılında, Rusya yeni uygulanacak olan uluslararası yaptırımlara karşı çıkmıştır. UAİK'nın 2011 Kasım tarihli raporunda, İran'ın nükleer silah yapım faaliyetleriyle ilgili şüphelere yer verilmiştir.¹⁷

24 Şubat 2012 tarihli Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAİK) Raporuna göre, İran kendisini bağlayan sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemiştir. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi, İran'ın barışçıl yollarla nükleer programını yürüttüğüne dair uluslararası güvenin sağlanması açısından gereklidir. Rapora göre, 29-31 Ocak 2012 tarihleri arasında, UAİK çalışanları, İranlı yetkililerle görüşmüşlerdir. Kurum çalışanları, İran nükleer programının askeri boyutunun, en önemli konu olduğunu, Parçin tesisine girmek istediklerini belirtmişlerdir. İran, Parçin tesisine girilmesine izin vermemiştir. 20-21 Şubat 2012 tarihleri arasında yapılan ikinci tur görüşmelerde, UAİK yetkilileri Parçin tesisine girme isteklerini yinelemişler, ancak yine olumlu yanıt alamamışlardır. İran ve Kurum arasında var olan konularla ilgili anlaşma sağlanamamıştır. Raporun sonucunda, İran'ın gerekli işbirliğini sağlamadığı, Ek Protokolü uygulamadığı belirtilmiştir. Bu nedenle, UAİK, İran'ın beyan edilmemiş aktiviteleri ve nükleer materyalleri hakkında güvenilir teminata sahip olamadığını belirtmiştir. Sonuç olarak rapora göre, UAİK, İran'ın nükleer programının askeri boyutları konusunda ciddi kaygılar taşımaya devam etmiştir. Bu kaygıların nedenleri ise, Parçin tesisine girememeleri, tesiste yabancı uzman ve erken erişim konularının çözülememesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca, İran'ın nükleer programıyla ilgili tüm konuların çözümünde, UAİK'nın tahkik uygulamaları çerçevesinde, yapısal bir yaklaşım konusunda, İran ve UAİK'nin anlaşamadığı vurgulanmıştır. UAİK'nin Kasım 2011 raporunun ek bölümüne göre, İran'ın nükleer patlayıcı geliştirmesiyle ilgili, pek çok detaylı analiz bulunmaktadır. Bu bilgi, pek çok bağımsız kaynaktan ve UAİK'nin İran'daki çalışmalarından elde edilmiştir.¹⁸

2012 yılında, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, İran'ın Fordo nükleer tesislerinin kapasitesinin iki katına çıkarıldığını ve uranyum zenginleştirme çalışmalarının yoğunlaştırıldığını açıklamıştır. Fordo nükleer tesisinde, 2012 yılının Mayıs ayından Ağustos ayına kadar santrifüj sayısının, iki katına çıkarılarak, 1064'ten 2140'a ulaştığı bildirilmiştir. İran, Fordo tesislerinde, uranyumu, %20 oranında zenginleştirmeyi amaçladığını belirtmiştir.

¹⁷ A.g.m., s.120-125.

¹⁸ Çağla Gül Yesevi, "Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu..."

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

Uluslararası denetçiler, zenginleştirme oranının %27 oranına yükseldiğine dair bulgulara rastlamışlardır.¹⁹

İran, P5+1 grubuyla, 14 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da görüşmüştür. AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve İran'ın Baş müzakerecisi Said Celili, düzenledikleri basın toplantılarında, mutabakat sağladıklarını açıklamışlardır. Buna göre, İran, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NPT) Antlaşmasının getirdiği yükümlülüklerle uyacağını açıklamıştır. Bu görüşmede, İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer programını sürdürme hakkına da saygı gösterilmesi istenmiştir. Celili, "İran'a karşı tehdit işlemiyor. Artık işbirliği vurgulanmalı, bu tip mesajlar verilmeli, başka bir dil benimsenmeli" demiştir. Celili, barışçıl amaçları için %20 saflığa kadar zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaçları olduğunu, eklemiştir. Bağdat'ta, 23-24 Mayıs 2012 tarihleri arasında gerçekleşen görüşmelerde ise, parlak bir sonuç elde edilememiştir.²⁰

18-19 Haziran 2012 tarihlerinde, Moskova'da gerçekleşen toplantı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Avrupa Birliği Dış Politika Şefi Catherine Ashton, müzakerelerin başarısız olduğunu resmen duyurmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) Viyana'daki merkezinde yönetim kurulu üyesi ülkelerin diplomatlarına verilen teknik brifinge katılan İran Daimi Temsilcisi Büyükelçi Ali Asker Sultaniye, ülkesinin "nükleer programının barışçıl amaçlı olduğunu" yinelemiş ve nükleer tesislerde "askeri amaçlı faaliyette buldukları" yolundaki iddiaların gerçek dışı olduğunu belirtmiştir. Toplantıda, ülkesinin nükleer programında çalışan birçok bilim adamının suikastlar sonucu öldürüldüğünü ve nükleer tesislerdeki bilgisayarların virüs saldırısına uğradığını anlatan Sultaniye'nin, ülkesinin nükleer programının askeri boyutlu olduğuna ilişkin "uydu görüntülerinin de düzmece olduğunu" söylediği belirtilmiştir. Güvence Denetimlerinden Sorumlu Başkan Yardımcısı Herman Nackaerts ise İran'ın nükleer programına ilişkin açıklığa kavuşturulması gereken bazı konular bulunduğunu belirterek, "Tahran yönetiminin bildirdiği zenginleştirilmiş uranyum miktarı ile kendilerinin saptadığı miktar arasında bile fark olduğunu" söylediği öğrenilmiştir. Tüm bu toplantılar sonucunda, İran ile UAEK arasında 2012 yılında gerçekleşen üç görüşmeye rağmen "Yapısal Yaklaşım Uygulanması" başlıklı belge, imzalanamamıştır. Toplantıya katılan İranlı temsilciye göre, İran'ın nükleer programının askeri boyutuna ilişkin iddiaların başka ülkelerden elde edilen gerçek dışı bilgilerden kaynaklanmaktadır.²¹

¹⁹ BBC, "İran nükleer krizinde son rapor" 30.08.2012.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/08/120830_iran_nuclear.shtml (Erişim 01.09.2012).

²⁰ Yesevi, "Uluslararası Atom ..."

²¹ A.g.m.

İran'ın uranyum zenginleştirme programına devam etmesi üzerine, ABD ve AB ülkeleri yaptırım kararları almıştır. ABD, İran Merkez Bankası ile iş yapan firmalara yaptırım uygulayacağını bildirmiştir. AB Dışişleri Bakanları, 1 Aralık 2011 tarihinde 143 İran şirketinin mal varlıklarını dondurmuş ve 37 İran vatandaşına seyahat yasağı getirmiştir.²² İran nükleer programını durdurmadığı için AB ve ABD petrol ambargosu uygulamasına, 1 Temmuz 2012 itibariyle başlamışlardır. İran petrolü taşıyacak tankerlere sigorta yasağı getirilmesi de İran'ın işlerini bozacak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. İran, tankerlerine Tuvalu bayrağı çektiler, bu sorunu çözmeye çalışmıştır. Ayrıca, İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidine karşı, ABD bu bölgeye insansız denizaltı araçları göndermiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, 2012 yılında, İran'dan petrol ithalatını büyük ölçüde azalttıkları için, Türkiye, Hindistan, Güney Kore, Malezya, Güney Afrika, Sri Lanka ve Tayvan'ın mali yaptırımlardan muaf tutulmalarına karar verdiklerini, açıklamıştır.²³

İran'ın nükleer enerji konusunda Batı ile daha olumlu bir yola girmiş olması, önemli bir gelişmedir. İran'ın eski nükleer müzakerecisi Hasan Ruhani'nin 14 Haziran 2013'te cumhurbaşkanı seçilmesiyle, 15 Ekim 2013'te nükleer müzakereler yeniden başlamıştır. Geneva Antlaşmasına göre, P5+1 grubu ülkeleri, İran'ın petrol gelirleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılması ve petro-kimya ürünleri ihracatının üzerindeki yaptırımların hafifletilmesi karşılığında, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu azaltması, geçici olarak uranyum zenginleştirme programını durdurması ve Arak'taki ağır-su reaktörünün yapımını durdurması istenmiştir.²⁴ IŞİD tehdidi karşısında Batı ile İran aynı safta yer almaya başlamışlardır.

Mart 2015'te başlayan yeni süreç sonunda 2 Nisan 2015 tarihinde, İran ve P5+1 ülkeleri arasında bir mutabakata varılmıştır. İran, 15 yıl boyunca elindeki uranyum stokunu %3,67'den fazla zenginleştirmeyecektir. İran, 10.000 kg düşük zenginleştirilmiş uranyumu azaltacak ve 15 yıl boyunca 300 kg %3,67 oranında zenginleştirilmiş uranyuma sahip olacaktır. 15 yıl boyunca yeni nükleer tesis kurmayacaktır. Fordo tesisi barışçıl bir tesise dönüştürülecek ve burada en az 15 yıl uranyum zenginleştirilmeyecektir. İran'ın elindeki santrifüjler 2/3 oranında azaltılarak, 19.000'den 6.104'e indirilecektir. 10 yıl süresince, bunların 5.060 tanesinde zenginleştirme faaliyetinde bulunulacaktır. İran, plütonyum üreten

²² Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, **İran Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri**. İstanbul, Bilgesam, 2012, s.19.

²³ Çağla Gül Yesevi, Burcu Yavuz Tiftikçigil, **Türkiye'nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler**, İstanbul, Der'in Yayınları, 2015, s.172.

²⁴ Bayram Sinkaya, "Implications of the Arab Spring for Iran's Policy Towards the Middle East", **Ortadoğu Etüdüleri**, Vol.6, No.2, 2015, s.69.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

Arak'taki ağır su reaktörünü yeniden tasarlayacaktır. İran, Natanz dışındaki nükleer tesislerinde zenginleştirme faaliyetinde bulunmayacaktır. Natanz tesisinde bulunan 1.000 adet 2. nesil santrifüj sökülecek ve 10 yıl boyunca UAEK'nın gözetiminde bulunacaktır. İran'ın tüm nükleer tesislerine kurum uzmanlarının düzenli erişimi ve denetimi sağlanacaktır. UAEK müfettişlerinin, İran'ın nükleer programının devamını sağlayan tedarik zincirine de erişimi olacaktır. İran, UAEK'nın Ek Protokolü'nün de uygulanmasını sağlayacaktır. İran tüm bu şartlara uyarsa, UAEK'nın onayı ile ABD ve AB tarafından uygulanan uluslararası yaptırımlar aşamalı olarak kaldırılacaktır. BM Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı tüm yaptırımlar, İran'ın anlaşmaya uymasının ardından kaldırılacaktır.²⁵ İran halkı, bu müzakerelerin sonuçlanmasını sevinç gösterileriyle karşılamışlardır. Bu da soyut güç unsurlarının güçlendiğinin bir kanıtıdır. Milli bağlılık, evrensel kültür ve uluslararası örgütler önem kazanmıştır²⁶. Bilgi toplumunun da güçlenmesi ile, hammadde sahibi olmak yeterli değildir, bu hammaddeyi geliştirecek teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Mutabakatın sonucunda, İran enerji sektörünü geliştirebilecektir. Ayrıca, petrolün fiyatıyla ekonomik araçlar dışında siyasal olarak da oynanması, İran'ın bu konudaki etkinliğini kısıtlamıştır. ABD için liberakizm meşru ve genel geçer bir ideolojistir. UAEK, liberal değerlerin savunulduğu meşru bir forum olarak işlev görmektedir. UAEK, ABD öncülüğündeki Batı dünyasının yumuşak güç unsurudur. Batı yaşam tarzı da İran toplumu için çekicidir.

İran ve İsrail İlişkileri

İsrail, İran'ın nükleer programından en çok rahatsız olan ülkedir. İran'ın İsrail'le ilişkileri, ABD ve Rusya ile olan ilişkilerinin de belirleyen şekillendiren bir konu olmayı sürdürmektedir. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Riabkov, İran nükleer programı ile ilgili sorunun askeri müdahale ile çözüme girişiminin bölgenin istikrarını ve ekonomik güvenliğini yıkıcı bir etki yapacağını savunmuştur. Riabkov, İran'la ilgili bir krizin dalgalarının, Ortadoğu bölgesinin dışında da yankılanacağını, vurgulamıştır.²⁷ Rusya, İran'a yapılacak bir askeri müdahaleyi karşı çıkmış ve İran'ın, UAEK ile daha sıkı çalışmasını, önermiştir. 2015 yılında nükleer müzakerelerin olumlu bir sürece girmesi, Rusya'nın daha önceden İran'la anlaşmaya vardığı "S-300 füzelerinin" satışını gerçekleştireceğini açıklamıştı sağlamıştır. Bu durum, İsrail'in tepkisine yol açmıştır. İran'ın yumuşak güç

²⁵ **Hürriyet**, "Nükleerde Tarihi Antlaşma", 03.04.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28631473.asp> (Erişim tarihi: 03.04.2015).

²⁶ Nye, J.S., a.g.m., s.164.

²⁷ **Star**, "Rusya: İran'a saldırı felaket olur", 06.09.2012, <http://haber.stargazete.com/guncel/rusya-irana-saldiri-felaket-olur/haber-686692> (Erişim 07.09.2012).

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

unsuru olan uluslararası ilişkilerini geliştirmeye önem atfetmesi, Rusya ve ABD ile ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Rusya tarafından S-300 füzelerinin temini, İran'ın sert güç unsurlarının da güçlenmesi ve etkin akıllı bir güç haline gelmesine katkıda bulunacaktır.

İran, İsrail'e karşı İran'ın resmi ajansı IRNA'nın 2012 yılındaki haberine göre, İran Devrim Muhafızları Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Hacızade Malatya Kürecik'te ve Basra Körfezi'nde NATO tarafından kurulan füze kalkanlarının yeni geliştirdikleri Arm adlı balistik füzeyle karşı savunmasız olduğunu söylemiştir. Hacızade, bu sistemlerin kurulduğu ülkelerin güvenliğini sağlamak için değil, siyonist İsrail rejimini korumak amacıyla yapıldığını, öne sürmüştür. İsrail'in kendileriyle boy ölçüşmeyeceğini, siyonist rejimin İran'a saldıracak güçte olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, İsrail'in, Lübnan'daki Hizbullah'la bile baş edemediğini, İran'a saldıramayacağını, İsrail'in ABD olmadan, böyle bir işe kalkışmayacağını vurgulamıştır.²⁸ Bu durumda, İran, IŞİD'e karşı savaşta aynı saflarda yer aldığı ve nükleer mutabakata vardığı ABD ile ilişkilerini güçlendirmiş ve akıllı bir güç olarak hareket etmiştir.

İran'ın ABD ile ilişkilerini geliştirmesinden önceki dönemde, güçlü bir İsrail-ABD iş birliği gözlemlenmiştir. İran'ın nükleer programının yavaşlatılması ve durdurulması amacıyla, İran'ın tesislerine pek çok sabotajda bulunulmuştur. Kullanılan malzemelerin değiştirilip, farklı malzemelerin kullanılmasıyla, tesisler zarar görmüştür. Konu ile ilgili ABD-İsrail işbirliğini resmileştiren anlaşma ise Ağustos 2007'de gerçekleşmiştir. Mossad'ın başındaki Meir Dagan, Nicholas Burns'le yaptığı görüşmede, İsrail'in İran stratejisini açıklamıştır. Buna göre, BM tarafından uygulanacak diplomatik baskı ve müeyyideler önem taşımıştır. Yayılmanın önlenmesi, ana hedef olarak belirlenmiştir. İranlıların, bomba üretiminde ihtiyaç duyulan malzemelere ulaşmalarının engellenmesi kararlaştırılmıştır. Dünya bankalarının, İran'la ticaret yapmalarının önlenmesi bir diğer gereklilik olarak gündeme gelmiştir. Rejim değişikliği, anlaşmaya varılan diğer konu olarak belirlenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için öğrenci ayaklanmalarının desteklenmesine ve etnik huzursuzluğun kışkırtılmasına karar verilmiştir. İran nüfusunun, %50'sini Kürtlerin, Azerilerin, Beluşilerin, Arapların ve Türkmenlerin oluşturduğu gerçeği kullanılacak verilerden biri olarak görülmüştür. İsrail'in İran stratejisinin en önemli ayağını, İran'ın nükleer projesine karşı önlemler alınması, oluşturmuştur. ABD Başkanı Bush, Mayıs 2007'de, CIA'ye İran'ın nükleer projesini geciktirme amaçlı gizli operasyonları başlatma yetkisi vermiştir. Bu kararın ardından, Batılı

²⁸ **Hürriyet**, "İran, NATO'nun radar üslerine karşı yeni füze geliştirdi", 02.07.2012.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

gizli servisler, proje için gereken hammaddeleri, yedek parçaları ve teçhizatları, sabote etme kararı almışlardır. Dialek nükleer tesisi, Parçin deneme tesisi ve Natanz tesisi zarar görmüştür. İran'ın pek çok tesisinde kazalar ve sabotajlar meydana gelmiştir. İran, ambargolar yüzünden, Batılı istihbarat servisleri için çalışan Doğu Avrupa şirketlerine başvurmak zorunda kalmış ve bozuk ürünleri satın almıştır. Bunun yanında, Tinner ailesi, CIA'ye Libya ve İran'ın nükleer programlarını ifşa etme konusunda yardım etmiştir.²⁹

2005-2009 yılları arasında, İran'ın nükleer tesisleri ve bilim adamlarına yönelik faaliyetlerinde artış görülmüştür. İran, Kum şehrinde yeni bir nükleer tesis kurmuş ve santrifüj üretmeye başlamıştır. Bu tesis fark edilince, İran, tesisle ilgili bilgiyi, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na iletmiştir. Kum nükleer tesisinin bulunması konusunda CIA, MI6 ve Mossad beraber çalışmışlardır; Mossad'ın diğer yabancı istihbarat örgütleri ile bağlantısını Meir Dagan sağlamıştır. Mossad, İngiliz ve Amerikan istihbarat servisleri dışında, İranlı muhalif liderlerden destek almıştır.³⁰

İran muhalefetinden İran Ulusal Direniş Konseyi liderleri, İran'ın projesinin başındaki bilim adamlarından Mohsen Fakhri Zadeh'in ismini, adresini, telefonunu açıklamışlardır. Eski İran Savunma Bakanı General Ali Rıza Asgari, Şubat 2007'de İstanbul'a giderken ortadan kaybolmuştur. Asgari'nin kayboluşuyla ilgili farklı iddialar bulunmaktadır. Bu iddialardan biri, Asgari'nin İstanbul'da CIA ve Mossad'a İran'ın nükleer programıyla ilgili gizli bilgiler verdiği ve yeni bir kimlikle, ABD'de yaşadığıdır.³¹ Devrim muhafızlarının İran sınırları dışındaki operasyonlarını yürüten gücün Kudüs biriminde görev yapan Amir Shirazi ve Devrim Muhafızları'nın İran Körfezi komutanı Muhammed Soltani de ortadan kaybolmuşlardır.³²

2009 yılında, Times'da yayınlanan makalede, Mossad şefinin, Suudi yetkililerle görüştüğü ve İsrail uçaklarının, Suudi hava sahasını kullanarak, İran'a saldırmasına göz yumulacağı, vurgulanmaktadır.³³ İsrail'in Azerbaycan'da üst edinmiş olması İran'ın tesislerine daha yakın olması anlamına gelmektedir ve muhtemel bir müdahale daha kolay olacaktır. İran, nükleer programıyla ilgili yardımı, Lübnan'daki Hizbullah örgütünden almıştır. İsrail'in Azerbaycan'da bulunan Büyükelçiliği, 2008'de havaya uçurulmuştur. Bu olay, Mossad tarafından Hizbullah Lideri İmad Mugniye'nin öldürülmesinin intikamı olarak

²⁹ M. Bar-Zohar, M. & N. Mishal, **Mossad**, İstanbul, Koton Kitap, 2012, s.35-39.

³⁰ A.g.e., s.39.

³¹ Ali Kuzu, **Mossad**. İstanbul: Kariyer Yayıncılık, s.134.

³² Bar Zohar ve Mishal, A.g.e., s.40-42.

³³ J. Philips, "An Israeli Preventive Attack on Iran's Nuclear Sites: Implications for the US", **Background**, No.2361, 15.01.2010.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

sunulmuştur. İran nükleer programına karşı, Mossad tarafından yürütülen kampanya nedeniyle İran, Aralık 2005'te nükleer konusunda karşı-casusluk faaliyetlerini yürütecek Oghab-2 yapılanmasını oluşturmuştur. Oghab-2'nin ana görevi, İran nükleer programını, yabancı istihbarat servislerinin müdahalelerinden korumaktır. Ancak yapılanmaya rağmen, 2007'de Hüseyinpur suikasti, gerçekleşmiştir. General Asgari, İstanbul'da kaybolmuş ve İran'ın nükleer müzakerecisi Hüseyin Musavin'in İngilizler lehine casusluk yaptığı anlaşılmıştır. İran Savunma Bakanlığı, İran'ın güvenlik yapılanmasıyla ilgilenen işadamı ve elektronik uzmanı Ali Aştari'nin, Mossad için 3 yıl casusluk yaptığını duyurmuştur ve Aştari, ölüme mahkum edilmiştir. Uzmanlara göre, Aştari, İsrail'e ciddi bir istihbarat sağlamış, bu olay İran ve İsrail arasındaki istihbarat savaşlarının kızışması olarak nitelendirilmiştir. Devrim Muhafızları Tugayı Komutanlarından General Muhsin Rızai, İran nükleer programında çalışan çok sayıda kişinin yakalandığını belirtmektedir. Bu kişilerin, CIA ve Mossad adına casusluk yaptıkları, öne sürülmektedir. (Blanche, 2009).

2010 yılında, dünyanın en gelişmiş virüslerinden biri olan Stuxnet, Natanz santrifüjlerini kontrol eden bilgisayarları bozmuştur. Konunun uzmanları, bunu yapabilecek iki ülke olduğunu ileri sürmektedirler; bu iki ülke, ABD ve İsrail'dir. Mossad'ın tüm çabalarına rağmen, İran'ın nükleer programı tamamen sonlandırılmadığı, ancak geciktirildiği, belirtilmektedir.

İranlı bilim adamlarına karşı gerçekleştirilen suikastlar, devletler arasında sert güç unsurlarının kullanıldığını gösteren örneklerdir. İran'ın nükleer programına karşı, İsrail ve ABD tarafından gerçekleştirildiği varsayılan sabotajlar, günümüz dünyasında teknolojik gelişmenin son derece önemli bir yumuşak güç unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik ambargoların etkisiyle sıkışan İran, nükleer programını geliştirmekte zorlanmıştır.

Obama'nın İran'la ilişkilerin yapısını değiştirme arzusuna rağmen, Mossad, İran'ın nükleer programını yürüten görevlilere yönelik suikastlarını ve programa gerekli materyallere ve tesislere yönelik sabotajlarını sürdürmüştür. Barak Obama ve Binyamin Netanyahu'nun güvenlik kaygıları, ciddi farklılıklar göstermektedir. Obama, iktidara geldiği dönemde, İran'la müzakerelerden yana bir tavır koyarken, Netanyahu önleyici saldırıdan yana olmuştur ve İran'ı varlığı için ölümcül bir tehdit olarak görmüştür. Amerikalılar, gizli-kapaklı operasyonlardan yanaydılar, İsrail gizli servisini, bu konuda uyardılar. İran'ın nükleer silahlarıyla ilgili pek çok operasyon, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İran Devrim Muhafızları'nın üst düzey yöneticilerini taşıyan 2 yolcu uçağının düşürülmesinin, 2002

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

yılından itibaren Mossad'ın başında Meir Dagan önderliğinde planlandığı, belirtilmektedir.³⁴ Dagan, 2011 yılında görevden ayrılırken, İran'ın projesinin, 2015 yılına kadar ertelendiğini, duyurmuştur.

İran'ın Enerji Sektörü

İran, dünya petrol rezervlerinin %10'una ve doğalgaz rezervlerinin %17,7'sine sahip bir ülkedir. İran ekonomisi yüksek oranda petrol gelirlerine bağımlı durumdadır. İran, dünyada ikinci en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olmasına rağmen, doğalgaz konusundaki yatırım eksiklikleri nedeniyle net ithalatçı konumundadır. İran, doğalgaz boru hattı ile Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne doğalgaz ihraç etmektedir. İran ekonomisinde devletin ağırlığı bulunmaktadır. 2011 ve 2012 yıllarında, İran'ın ekonomisi %3 oranında büyümüştür. İran'da, 2012 yılında satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSMH ise 16,540 dolardır. İran'da yaşanan ekonomik büyümeye karşın işsizlik önemli bir sorun teşkil etmektedir. Resmi rakamlara göre işsizlik %11 seviyesindedir.³⁵

İran dünya doğalgaz rezervlerinin %17,7'sine sahiptir. Fakat doğalgaz rezervlerinin sadece %48'lik bir bölümünü işletebilmektedir. Rusya'dan sonra en büyük doğalgaz rezervlerini elinde bulundurmasına karşın, doğalgaz alanında net ithalatçı konumundadır. İran, boru hattı kanalıyla Türkiye'ye, Ermenistan'a ve Azerbaycan'a (Nahçıvan) ihracat, Türkmenistan'dan da ithalat yapmaktadır. İran ekonomisinde liberalleştirme çalışmaları çerçevesinde 2010 yılı içinde sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılmasına başlanmış, özelleştirme konusunda önemli adımlar atılmış ve KDV uygulamasına başlanmıştır. Sanayi hammadde ve ara ürünleri, gıda ürünleri ve tüketim maddeleri ile teknik hizmetler ithalatı gerçekleştiren İran; ham petrol, petrokimya ürünleri, sebze-meyve, halı ve fıstık ihraç etmektedir.³⁶

İran, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) üyesidir. 2010 yılında, İran, Suudi Arabistan ve Rusya'nın ardından ham petrol ihracatında üçüncü sırada yer almıştır. Oil and Gas Journal'ın 1 Ocak 2011 tarihli raporuna göre, 137 milyar varillik kapasitesiyle, İran, ispatlanmış petrol rezervleri açısından, Suudi Arabistan, Venezuela ve Kanada'nın ardından, 4. sıradadır. Bunun yanında, İran, Rusya Federasyonu'nun ardından, ispatlanmış en geniş

³⁴ E. Blanche, "Iran-Israel Covert War", The Middle East, July 2009, s.28-31.

³⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İran'ın Ekonomisi". 2014, <http://www.mfa.gov.tr/iran-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim 30.10.2014).

³⁶ A.g.e.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

doğalgaz rezervlerine de sahiptir. APEX Küresel Ticaret Atlası'nın, 2011 Ocak-Haziran verilerine göre, İran ham petrol ihracatının %22'sini Çin'e, %18'ini AB ülkelerine, %14'ünü, Japonya'ya, %13'ünü Hindistan'a, %10'unu Güney Kore'ye, ve %7'sini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. İran, toplam enerji ihtiyacının %54'ünü ürettiği doğalgazdan sağlamaktadır.

37

Hürmüz Boğazı enerji güvenliği açısından kilit bir noktadır. Dünyada deniz yoluyla taşınan petrolün yaklaşık %40'ı, küresel petrol ticaretinin %20'si, Basra Körfezi'nden yapılan petrol ticaretinin %90'ı Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir. İran, 2011 yılında Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği tehdidinde bulunmuştur. 8-12 Nisan 2012 tarihleri arasında, ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Bahreyn hava kuvvetleri ortak bir tatbikat düzenlemişlerdir. Tatbikatın, Hürmüz Boğazı'nın kapatılması durumunda alınacak tedbirlerle ilgili olduğu açıklanmıştır. İran, Basra Körfezi'nde ABD Deniz Kuvvetleri'nin bulundurulmaması konusundaki hassasiyetlerini açıklamıştır; ABD, boğazın kapatılmasının savaş nedeni olduğunu belirtmiştir. İran'ın boğazı kapatmasının uluslararası hukuk açısından mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.³⁸

İran, enerji zengini bir ülke olmasına rağmen, bu zenginliğini halka yayamamış, halkın refah düzeyini arttıramamıştır. Rejimin devamını sağlamak amacıyla, enerji gelirlerinin, kamu harcamaları ile halka aktarılması yoluna gidilmiştir. İran, jeostratejik açıdan, çok önemli bir konumdadır. Ortadoğu petrolünün önemli bir kısmı Hürmüz Boğazı'ndan geçen gemilerle, dünya pazarlarına ulaşmaktadır. İran, enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanımında ileri bir konumda değildir. İran ekonomisi, enerjiye dayalıdır ve ileri teknoloji ürünlerin temini bakımından dış ülkelere bağımlıdır.³⁹ İran'ın akıllı güç unsuru olarak Hürmüz Boğazı'nın kullanımı önem taşımaktadır. İran, Hürmüz Boğazı'ndan güvenli enerji transferine yardımcı olarak iyicil bir güç ve cazibe merkezi olmaya adaydır.

İran enerji sektörünün ana sorunları, uluslararası yaptırımlar neticesinde ortaya çıkan yatırım eksikliği ve teknolojik yetersizliktir. İran, bu durumun sonucu olarak yeterli fiziksel altyapıya, ileri teknoloji teçhizata, yeterli kapasitede üretim tesisi ve rafineriye sahip değildir. Dünyanın ispatlanmış ikinci en büyük doğalgaz rezervine sahip olmasına rağmen, az gelişmiş bir doğalgaz sektörüne sahiptir.⁴⁰ (EIA, 2014).

³⁷ EIA, "Country Analysis Briefs: Iran", <http://www.eia.gov/EMEU/cabs/Iran/pdf.pdf> (Erişim 06.09.2012).

³⁸ Sandıklı, Emekler, a.g.m, s.22-24

³⁹ Yesevi, Tiftikçigil, a.g.e., s.176-177.

⁴⁰ EIA, "Country Analysis Brief: Iran", 2014, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=IR> (Erişim 30.10.2014).

Dünya toplam birincil enerji tüketiminin %23,9'u doğalgazdan karşılanmaktadır. Doğalgaz, İran'ın yumuşak güç unsurlarından biridir. AB ülkeleri doğalgaz konusunda, Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmayı amaçlamaktadırlar. İran'la nükleer konusundaki anlaşmanın ardından İran ve AB ülkeleri arasında doğalgaz konusunda iş birliği yapılması sağlanabilecektir. İran, dünya doğalgaz rezervlerinin % 17,7'sine yani 33,6 trilyon metreküp doğalgaza sahiptir. İran'ın P5+1 ülkeleriyle mutabakatı neticesinde, uluslararası yaptırımların sonlandırılmasıyla, doğalgaz sektörünün geliştirilmesi mümkün olacaktır. Konvansiyonel olmayan doğalgaz kaynaklarının çıkartılmaya başlanması, dünya doğalgaz rezervlerinin 2/3'üne sahip olan Rusya, İran ve Katar'ın doğalgaz piyasalarındaki tekelinin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Artan sınırlanmış doğalgaz ticareti de bu durumu pekiştirmektedir. 2001 yılında, Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GİEÜF) kurulmuştur. 13 üye ülkenin bulunduğu GİEÜF'de Rusya, İran ve Katar en önemli ülkelerdir ve Forum kapsamında "Troika" mekanizmasını oluşturmaktadırlar. ABD'de yaşanan kaya gazı devrimi ve AB'de yaşanan ekonomik durgunluk neticesinde düşen talep, GİEÜF'nin daha uzun dönemli gaz sözleşmeleri yapma ve gaz fiyatlarını düzenleme yönünde politikalar üretmeye çalışmasına neden olmuştur. İran'ın Troika'daki rolü, gaz ihracatı yapamadığı için sınırlıdır. İran ve Çin, 2009 yılında, İran'ın Güney Pars gaz yataklarını geliştirmek için 3,3 milyar dolarlık bir antlaşma imzalamışlardır. Çin'de dünyanın en büyük kaya gazı ve kömür yataklarında bulunan metan gazı rezervlerine sahip olması, gelecekte, İran'ın gazına ihtiyaç duymayabileceğini göstermektedir. Günümüzde Çin, birincil enerji tüketiminin sadece %4'ünü doğalgazdan karşılamaktadır. EIA'nın, 2013 yılı verilerine göre, Çin, 31,6 trilyon m³'lük kaya gazı rezervleri, ile dünyanın en büyük kaya gazı rezervine sahip ülkesidir. Bu alanda devrim gerçekleştiren ABD, Arjantin ve Cezayir'in ardından 4. sırada yer almaktadır. İran-Hindistan doğalgaz boru hattının yapımıyla ilgili bir proje gündemdedir. ABD, AB, BM Güvenlik Konseyi, yaptırımlarıyla boğuşan İran, Hindistan'ın daha fazla ham petrol ithal etmesini ve nükleer enerji geliştirmesini ve Pakistan'ı bypass eden bir doğalgaz boru hattının inşasını amaçlayan tekliflerde bulunmuştur. İran'ın Şahbahar şehrinin limanında bir LNG istasyonu kurulması ve Hindistan'a sınırlanmış doğalgaz ihracı da önerilmiştir. ABD baskısı bu yöndeki planları ertelenmiştir. Hindistan, İran'la Pakistan'ı bypass ederek, doğalgazda işbirliği yapmayı istemektedir. İran, 2012 yılında toplam 7,95 milyar metreküp doğalgaz ihraç etmiştir. Bunun 6,92 milyar metreküpü Türkiye'ye, 0,45 milyar m³'ü Ermenistan'a ve 0,58 milyar m³'ü Azerbaycan'a yapılmıştır. İran, 7,95 milyar m³'ü

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

Türkmenistan'dan, 0,36 milyar m³'ü Azerbaycan'dan olmak üzere 8,32 milyar m³ doğalgaz ithal etmiştir. ⁴¹ İran ve Pakistan bir doğalgaz hattı inşası konusunda antlaşmaya varmışlardır. Yatırımların kaldırılmasıyla yaşanacak teknolojik yatırımlar, sektörü canlandıracaktır.

İran Anayasası, enerji kaynaklarının mülkiyetinin yabancıların ve özel şirketlerin elinde olmasını yasaklamaktadır. En önemli enerji firması, devletin sahip olduğu Milli İran Petrol Şirketi'dir. İran, uluslararası enerji şirketlerinin enerji arama ve geliştirme sözleşmelerine girmelerine izin vermektedir. Geri satın alma sözleşmeleri yaparak, enerji kaynaklarının mülkiyetini ve kontrolünü elinde tutmaktadır. İran, benzin üretiminde sıkıntı yaşamaktadır, gerekli rafinasyon tesisleri yeterli değildir. Bu nedenle benzin ithal edilmektedir. Bu durumdan kurtulmak için planlamalar yapılmaktadır. Sübvansiyonlar, ülke içi tüketimin ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır ve ekonominin gerilemesi sonucunu doğurmaktadır. ABD, İran'ı uluslararası yatırımlar yanında aldığı diğer kararlarla baskı altında tutmaya çalışmaktadır. ABD vatandaşlarının, pek çok alanda olduğu gibi özellikle enerji konusunda İran'da iş yapmaları yasaklanmıştır.⁴² Yatırımların kaldırılması ve 2014 yılında düşüş trendine giren petrol fiyatlarının normal seviyelerine yükselmesi, İran'ın ekonomik sorunlarını çözebilecektir.

Türkiye-İran İlişkilerinin Siyasal Boyutu ve Tarihçesi

Türkiye-İran ilişkileri, 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın imzalanmasından beri istikrarlı bir seyir izlemiş ve iki ülke arasındaki sınır değişmemiştir. 1720 ve 1821-23 yıllarında, iki ülke arasında savaşlar yaşanmıştır; sınırların net olarak belirlenmesi, 1914 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, 1923 yılında kurulmasının ardından, Musul sorunu ve Doğu isyanları sırasında İranlı aşiretlerin sınır ihlalleriyle ilgili konular, 1926 yılında imzalanan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması ile çözümlenmeye çalışılmış ve Ağrı bölgesinde Türkiye lehine sınır düzenlemesine gidilmiştir. 1932 yılında, 1926 Güvenlik ve Dostluk Antlaşması yeniden düzenlenmiş ve iki ülke ilişkileri barışçıl bir konuma gelebilmiştir. ⁴³

Türkiye-İran ilişkileri açısından, Sadabat Paketi'nin imzalanması önemlidir; Sadabat Paketi, 1937 yılında, Türkiye, İran, Irak, Afganistan arasında imzalanmıştır. Bu paktın ana amacı; imzacı ülkeler arasındaki sınır sorunlarını ve sınırlarda yaşayan Kürt aşiretlerinden

⁴¹ Stephen G. Carter, "Iran, Natural Gas and Asia's Energy Needs: A Spoiler for Snactions?", *Middle East Policy*, vol:21, no:1, Spring 2014, p.42-54.

⁴² EIA, 2014.

⁴³ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s.2.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

kaynaklanan gerilimi çözümlenektir; Sadabat Paktı, ülkelerin bağımsızlıklarının korunmasını ve üye ülkelerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duymalarını güvence altına almayı amaçlamıştır.⁴⁴

Türkiye ve Irak, Bağdat'ta, 24 Şubat 1955'te, Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalamışlardır. Bu antlaşma, Bağdat Paktı olarak bilinmektedir. Daha sonra, İngiltere, Pakistan ve İran Bağdat Paktı'na katılmışlardır. Bağdat Paktı'nın, Ortadoğu'nun savunulmasına katkıda bulunacağı düşünülmüştür; Paktın amacı, Ortadoğu'yu, komünist tehdide karşı korumaktı. Bağdat Paktı, arzu edilen sonuçları gerçekleştirememiştir. Askeri olarak yeterli savunma gücü oluşturulamamıştır.⁴⁵ Bağdat Paktı'nın dağılmasının ardından kurulan Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) Türkiye ile İran arasındaki işbirliğinin gelişmesi açısından belirleyici olmuştur. İran ve Türkiye bu dönemde Batı bloğu içerisinde yer almışlardır.⁴⁶

1960'lı ve 1970'li yıllarda, Nixon doktrininin etkisiyle silahlanan İran, Basra Körfezi'nde "jandarma rolü" oynamaya başlamıştır; 1971 yılında, İngiltere, bölgeden ayrılmış ve İngiltere'den doğan boşluğu İran, doldurmuştur. İran'ın, Ortadoğu'da bu yeni stratejik konumu elde etmesinde British Petroleum'un etkisi olmuştur. İran, Batı yanlısı monarşileri desteklemiş, Şiiileri ve İran'a yakın etnik grupları korumuş ve Basra Körfezi'nde adalara ve su yollarına sahip olmuştur. İran ve Türkiye'yi karşı karşıya getiren İran'ın Irak'taki Kürtlere verdiği destek olmuştur. İran ve Irak'ın 1975 yılında anlaşmaları, Türkiye'yi rahatlatmıştır.⁴⁷

Türkiye-İran ilişkilerinin değiştiren olay, 1979 İran Devrimi'dir. İran Devrimi ile İran'ın rejimi değişmiş ve Batı'dan kopmuştur. Bu dönemde, ABD, Yeşil Kuşak doktrinini benimsemiştir; bu doktrin kapsamında İran'ın radikal İslam anlayışına alternatif olarak ılımlı İslam'ı benimseyen ülkelere (Pakistan, S. Arabistan, Bahreyn, Umman, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Mısır) destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, Körfez'in savunmanın Körfez ülkelerine ait olması gerektiğini belirtmiştir; 1980 askeri darbesinin ardından, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma görevini ifa etmeye başlamıştır.⁴⁸

⁴⁴ A. Akdevelioğlu, Ö. Kürkçüoğlu, "İran'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.365-369.

⁴⁵ M. Fırat, Ö. Kürkçüoğlu, "Misak-ı Milli'den Sevres'e Arap Politikası", **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.616-635.

⁴⁶ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s.3

⁴⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 1919-1980**. İstanbul, İletişim, 2008, s.799-806.

⁴⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt II:1980-2001**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.124-125.

Türkiye, İran-İrak Savaşı sırasında, tarafsız bir tutum izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde, Türkiye-İran siyasi ilişkileri gergin olarak nitelendirilmiştir. İran Yönetimi'nin, PKK'ya verdiği destek, ilişkilerin olumsuz seyrinin ana nedeni olmuştur. 1996 yılında, Refahyol hükümeti döneminde, İran-Türkiye arasında 10 milyar m³ kapasiteye sahip bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. ABD'nin uyguladığı D'Amato yasasından etkilenmemek için BOTAS, boru hattının Türkiye kısmının inşasından sorumlu olacaktı. 2001 yılında, İran projesinin kendisine düşen kısmını tamamlamıştır.⁴⁹ Boru hattı, 2003 yılında devreye girmiştir

İran-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve İran arasında dış ticaretin artırılması amacıyla, 29 Ocak 2014 tarihinde Tahran'da Tercihli Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın temel amacı; iki ülke arasındaki tarifelerin indirilmesi ve tarife dışı engeller ile tarife benzeri engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Antlaşma ile iki ülke arasında adil rekabet koşullarının oluşturulması, güvenli ve öngörülebilir bir ortam tesis edilmesi ve ticaretin çeşitlendirilmesi suretiyle Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Antlaşma kapsamında, Türkiye'nin 6'lı gümrük tarife pozisyonu bazında toplam 140 tarım ürününde İran'a tarife indirimi ve kota artırımı; İran'ın 6'lı gümrük tarife pozisyonu bazında 125 sanayi ürününde Türkiye'ye tarife indirimi sağlanması kararlaştırılmıştır.⁵⁰

Türkiye ile İran arasındaki dış ticarete İran'ın bir dış ticaret fazlası söz konusudur. 2013 yılında, Türkiye'nin İran'dan yapmış olduğu ithalatın toplam ithalatındaki payı % 4,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl, Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracatın toplam ihracatındaki payı ise % 2,8 oranında seyretmiştir. İthalat değeri yaklaşık 10,4 milyar dolar, ihracat değeri ise yaklaşık 4,2 milyar dolar değerindedir.⁵¹

Türkiye-İran Enerji İlişkilerinin Değerlendirilmesi

⁴⁹ Akdevelioğlu, Kürkçü, a.g.m., s.579-586.

⁵⁰ Yesevi, Tiftikçigil, a.g.e., s.175

⁵¹ a.g.e.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

İran ve Türkiye arasındaki ticaret gelişme göstermektedir. 2000 yılında, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolarken, 2010 yılında 10 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke, ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedirler.⁵²

2005 yılında Türkiye, petrol ihtiyacının % 29'unu İran'dan ithal etmiştir. 2011 yılında bu oran %51'e çıkmıştır; 2012 yılında %39'a 2013'te ise %28'e düşmüştür.⁵³ Türkiye'ye petrol deniz yoluyla tankerle gelmektedir. Türkiye, 2011 yılında, ihtiyaç duyduğu doğalgazın, %18,67'sini İran'dan ve ihtiyaç duyduğu petrolün %51'ini İran'dan, ithal etmiştir. ⁵⁴Türkiye, ABD'nin İran'a yaptırımları kapsamında bu ülkeden aldığı petrolü %20 azaltacağını açıklamıştır.

2012 yılında, ABD ve AB, İran'ın nükleer enerji geliştirdiği iddiasıyla, yeni yaptırım paketi, uygulamışlardır. Bu yaptırımlar kapsamında, İran'a enerji, liman, taşımacılık ve gemi inşa sektörlerinde yaptırım uygulanması, İran'a grafit, alüminyum, çelik gibi ürünlerin satışının yasaklanması gündeme gelmiştir. İran'la çalışan bankalara yaptırım uygulanacağı duyurulmuştur. Bu dönemde, İran'a doğalgaz için ödeme Türk lirası ile yapılıyor ve İran bu parayla altın alıyor, Dubai'ye gönderiyordu. Bu işlemi engellemek için yeni bir düzenleme gündeme geleceğinin duyulması üzerine, Enerji Bakanı Taner Yıldız, kendilerini sadece İran'dan gaz temininin ilgilendirdiğini, karşılığında patates bile verilebileceğini belirtmiştir.⁵⁵

2012 yılının yaz aylarında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin İran'dan doğalgaz alımında talep edildiği gibi yaptırımlara uyamayacağını, açıkça ifade etmiştir. Bakan Yıldız, enerji arzı sağlayan ülkeleri çeşitlendirdiklerini, sorun yaşamayacakları yönünde bir çok kez demeç vermiştir. İran'ın, nükleer programını durdurmaması üzerine, AB ve ABD petrol ambargosu uygulamasına, 1 Temmuz itibarıyla, başlamışlardır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Yıldız, ABD'nin aldığı kararın hukuken bir bağlayıcılığı olmadığını, ama ABD'nin stratejik ortakları olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ ABD, aldığı yeni kararlar, İran'dan petrol alımlarını düşürmeye devam edecekleri gerekçesiyle, Türkiye ile birlikte 9 ülkeye, önceden alınan yaptırım muafiyetini uzatmıştır.

⁵² F.S. Larrabee, A. Nader, **Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East**. Santa Monica, RAND, 2013, s.31.

⁵³ **Daily Sabah**, "Turkish-Iranian Relations: Addressing the Assymetries", 01.09.2014, <http://www.dailysabah.com/opinion/2014/09/01/turkishiranian-relations-addressing-the-asymmetries> (Erişim 30.10.2014).

⁵⁴ **EPDK, EPDK 2011 Faaliyet Raporu**. Ankara, 2012, s.70.

⁵⁵ **T24**, "Doğal Gaz Karşılığında Bize ne verildiği Önemli Değil", 05.12.2012, <http://t24.com.tr/haber/enerji-bakani-yildiz-dogalgaz-karsiliginda-ne-verildigi-bizim-icin-onemli-degil,218996> (Erişim 07.12.2012).

⁵⁶ **Radikal**, 04.12.2012

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

EPDK'nın, 2013 Petrol Piyasası Sektör Raporu'na göre, 2011-2013 yılları arasında ham petrol ithalatında İran ve Rusya'nın payı düşüş eğiliminde iken Irak'ın payı artmıştır. EPDK'nın 2013 Doğalgaz Piyasası Raporuna göre, İran, Türkiye'nin doğalgaz ithalatının %15'ini, Rusya %58'ini karşılamaktadır.⁵⁷ 2013 yılında 2012 yılına göre, Türkiye'nin ham petrol ithalatında, İran'ın payı % 39'dan % 28'e, Rusya'nın payı % 11'den % 8'e düşmüş; Irak'ın payı ise % 19'dan % 32'ye çıkmıştır.⁵⁸

2003 yılında devreye giren İran-Türkiye doğalgaz boru hattı ile 10 milyar m³ doğalgazın Türkiye'ye nakledilmesi konusunda iki ülke anlaşmışlardır. Ancak gereken miktar, İran tarafından tam olarak iletilmemiştir. Hattan iletilen doğalgaz 2006, 2007 ve 2008 yıllarında kesintiye uğramıştır. İran, doğalgazı iç tüketimi için kullanmıştır.⁵⁹ 2007 yılında, 6,16 milyar m³, 2008'de 5,8 milyar m³, 2010'da 7,7 milyar m³, 2011'de 8,3 milyar m³ gaz bu hattan nakledilmiştir. 2007 yılında iki ülke İran'ın Güney Pars gazını ve Türkmen gazını Türkiye'ye nakletmek için boru hattı inşa edilmesi konusunda mutabakat zaptı imzalanmıştır. Doğu Anadolu'da doğalgaz istasyonu kurulması konusunda planlar bulunmaktadır.⁶⁰ Türkiye-İran arasında 2007 ve 2008 yıllarında imzalanan mutabakat zaptlarında Güney Pars sahasının geliştirilmesi konusu yer almaktadır. 2010 yılında, Turang firması İran-Türkiye-Avrupa hattının inşası konusunda izin almıştır. ⁶¹ Turang Firması, boru hattını inşa edebilmek için 2013 yılında tarihin en büyük devlet desteğini almıştır; verilen destek miktarı 11,5 milyar dolardır. ⁶²

İran gazının, önceden yapılmış kontratlar nedeniyle, çok pahalı olduğu da belirtmektedir. Sorun, tahkimle çözülecektir. Türkiye, İran gazını %30 oranında pahalı aldığını belirtmektedir. Türkiye bin metreküp doğalgaz için İran'a yaklaşık 490 dolarlık bir ödeme yapmaktadır. Rus gazına 425 dolar, Azeri gazına ise 335 dolar ödenmektedir.⁶³ Türkiye-İran enerji ilişkileri, İran'ın uluslararası ilişkileri ve İran'a karşı alınan yaptırımlarla yakından ilintilidir.

⁵⁷EPDK, "Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu", Ankara, 2013, http://www.epdk.gov.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Ddp_yayin_rapor_2012.pdf (Erişim 21.08.2014).

⁵⁸ Habertürk, 22.05.2014.

⁵⁹S. Cagaptay, T. Evans,, **The Geopolitics of Natural Gas: Turkey's Energy Policy and the Future of Natural Gas**, 16.12.2013, Houston, Baker Institute for Public Policy Rice University, s.22.

⁶⁰ T. Babalı, **The Role of Energy in Turkey's Relations with Russia and Iran**. 29.05.2012, Washington, CSIS.

⁶¹ Cagaptay, Evans, a.g.e., s.22.

⁶² P. Nyego, O. Taner, "Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy", **Atlantic Council Issue Brief**. April 2014.

⁶³ INews Sitesi. "Türkiye'nin aldığı İran doğalgazı Azerbaycan doğalgazına göre 155 dolar daha pahalı",23.01.2014, <http://www.1news.com.tr/turkiye/20140123012608785.html> (Erişim 24.01.2014).

İran ve Körfez Ülkeleri Arasındaki İlişkiler

1979 yılında, İran Devrimi'nin vuku bulması, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesi ve ardından İran-İrak savaşının yaşanması, Körfez ülkelerinin tehdit algısının yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1973 Yom Kippur Savaşı esnasında, İsrail ve Batılı ülkelere karşı ortak hareket eden İran ve Körfez ülkeleri arasındaki ilişki, İran-İrak savaşı esnasında bozulmuştur. İran, 1982 yılında, Irak'ı Kuzistan bölgesinden çıkarmayı başarmış ve Irak karşısında üstünlük kazanmıştır. İran-İrak Savaşı sırasında, Suudi Arabistan ve Kuveyt, Irak'a finansal ve lojistik yardımda bulunmuşlardır. Irak, savaş esnasında İran'ın tankerlerini vurmaya başlamış; İran da karşılığında Irak'a yardımcı olan Körfez ülkelerinin tankerlerini vurmuştur. Bu durum İran, Irak ve Körfez ülkelerinin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Düşen petrol fiyatları, bu ülkelerin 1990'lı yıllara zayıflayarak girmelerine neden olmuştur.⁶⁴

1981 yılında kurulan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin üyeleri Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Körfez ülkeleri, İran'ın İslami devrimini ihraç etmesinden ve Körfez ülkelerindeki Şii nüfusu ayaklandırmasından endişe duymuşlardır. Yumuşak gücün başarılı olabilmesi için gücün gelişim sürecinde bölge ile ilgilenen güçleri rahatsız edecek açıklamalardan kaçınılması gerekmektedir. Gücün olduğundan büyük halde sunulması rekabet içinde bulunan diğer ülkelerin tahrik edilmesine yol açabilmektedir.⁶⁵ İran, bu anlamda yumuşak gücünü kullanırken bölge ülkelerin rahatsız etmiş olduğundan bölge ülkelerinin iş birliğine gitmeleri ve koalisyon oluşturmaları sonucuyla karşılaşmıştır. Bu durum, İran'ın yumuşak güç unsuru olan Şii ideolojisi ve enerji potansiyelini başarılı olarak uygulamadığını göstermektedir. Hürmüz Boğazı, uluslararası petrol ticareti açısından son derece önemli bir konumdadır. İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kontrol edebilecek konumda olması, Körfez ülkelerinin, İran'ı enerji alanında da tehdit olarak algılamasına neden olmuştur.⁶⁶

Suudi Arabistan, Şii ideolojisini ciddi bir tehdit ve İran'ın potansiyel gücünü önemli bir rakip olarak görmektedir ve İran'ın bölgedeki güvenlik dengesini bozduğunu belirtmektedir. Suudi Arabistan'ın Dışişleri Bakanı Suud bin Faysal, 2009 yılının Mart ayında gerçekleştirilen Arap Ligi toplantısında Arap dünyasını İran tehdidine karşı birlik olmaya çağırmıştır. Suudi Arabistan'a göre, İran'ın, Irak, Lübnan ve Filistin'deki faaliyetleri göz

⁶⁴ Birol Başkan, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler", *Akademik Ortadoğu*, Sayı.2, 2013, s.49-50.

⁶⁵ Sandıklı, A. "Yumuşak Güç Savaşları", s.196-197

⁶⁶ Gülşah Neslihan Akkaya, *Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen*, Ankara: SETA, 2013, s.8.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

önüne alınınca, İran'ın geliştirmekte olduğu nükleer programı, tüm bölge için tehdit oluşturmaktadır. Körfez Ülkeleri, İran'a karşı uygulanan uluslararası yaptırımların etkisini arttırmaya yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Çin, Hindistan ve Türkiye'ye petrol ve doğalgaz satışlarını arttırmaya çalışmışlardır.⁶⁷

2011 yılında Bahreyn'deki barışçı gösterilerin bastırılması için Suudi Arabistan, Bahreyn'e asker göndermiştir. İran, Suudi Arabistan'ın, Bahreyn'deki siyasi reform taleplerini içeren halk hareketini şiddet yoluyla bastırmasına tepki göstermiştir. Aynı dönemde toplanan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Dışişleri Bakanları toplantısında yayımlanan bildiriye, İran'ın Körfez ülkelerinin iç işlerine müdahale ettiği öne sürülmüştür. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, İran'ın, ülkelerin iç işlerine yönelik müdahalesini şiddetle kınadığını duyurmuş ve İran'ın müdahaleci politikalarına son vermesini istenmiştir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ortaklaşa düzenledikleri askeri müdahale ise örgüt tarafından "meşru" olarak nitelendirilmiştir.⁶⁸ Bahreyn ve Suudi Arabistan, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin 14 Mayıs 2012 tarihinde yapılan toplantısında daha yakın bir işbirliğinde bulunmayı kararlaştırmışlardır. İran'ın içişlerine ve nüfuslarının Şii kesimine müdahalede bulunmasından hoşnut olmadıklarını belirtmişlerdir.⁶⁹ Körfez Ülkeleri arasında ortak pazar kurulması, gümrük birliği kurulması yönünde adımlar atılması, ortak enerji şebekeleri, su sistemi konularındaki iş birliği, karşılıklı bağımlılığı doğurmuştur ve bu durum, İran yumuşak güç unsurlarının bölgede zorlayıcı (sert) güç unsurları olarak algılanmasını sağlamıştır.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada, İran'ın yumuşak güç unsurları üzerinde durulmuştur. İran'ın Şii ideolojisi ve enerji kaynakları açısından zenginliği, önemli bir transit ve kaynak ülke olması, yumuşak güç unsurları olarak görülmektedir. İran, nükleer enerji programı nedeniyle, iyicil bir güç olarak tanımlanmamış ve nükleer silah üretimi amacıyla olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. İran'ın nükleer enerji programının geçirdiği evreler ve bunun İran'ın uluslararası ilişkilerine ve dış politika yapım sürecine etkileri anlatılmıştır. İran'ın nükleer enerji programı yumuşak güç unsuru değil sert güç unsuru olarak algılanmıştır. Bunun neticesinde, ciddi uluslararası yaptırımlara maruz kalan İran, diğer enerji sektörlerini

⁶⁷ Başkan, B. a.g.m., s.60.

⁶⁸YDH, "Körfez İşbirliği Örgütü'nden İran Karşısı Bildiri", 4 Nisan 2011, http://ydh.com.tr/HD8909_korfez-isbirligi-orgutunden-iran-karsiti-bildiri.html (Erişim 04.04.2015).

⁶⁹ Harun Öztürkler, "Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ve Birleşik bir Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Ekonomik Açından Önemi", *OrtadoğuAnaliz*, Cilt.4, Sayı.42, 2012, s.78.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

geliştirememiş ve bölgesel akıllı bir güce dönüşmemiştir. Son dönemde nükleer enerji konusunda varılan mutabakat, İran'ın akıllı bir güce dönüşmesini sağlayabilecek önemli bir fırsattır. İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılması gündemdedir. İsrail, bu ön anlaşmayı güvenliği açısından tehdit olarak görmektedir. İran'ı tehdit olarak gören ülkeler listesinde Şii nüfusa sahip Körfez ülkeleri de bulunmaktadır. Yaptırımların kalkmasıyla, İran var olan enerji kaynaklarını geliştirebilecek ve bir enerji merkezine dönüşerek bölgesel gücünü ve etkisini arttırabilecektir. Türkiye ve İran arasında enerji alanında iş birliği yanında enerji transiti ve enerji merkezi olma konularında rekabet yaşanabileceği görülmektedir.

Kaynaklar

1News Sitesi. "Türkiye'nin aldığı İran doğalgazı Azerbaycan doğalgazına göre 155 dolar daha pahalı", 23.01.2014, <http://www.1news.com.tr/turkiye/20140123012608785.html> (Erişim 24.01.2014).

A. Akdevelioğlu, Ö. Kürkçüoğlu, "İran'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Akkaya, Gülşah Neslihan, **Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen**, Ankara, SETA, 2013.

Arı, Tayyar, **Irak, İran, ABD**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

Babalı, T., **The Role of Energy in Turkey's Relations with Russia and Iran**. 29.05.2012, Washington, CSIS.

Bar- Zohar, M. & Mishal, N. **Mossad**, İstanbul, Koton Kitap, 2012.

Başkan, Birol, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler" , **Akademik Ortadoğu**, Sayı.2, 2013, 39-63.

BBC, "İran nükleer krizinde son rapor" 30.08.2012.

Blanche, E., "Iran-Israel Covert War", The Middle East, July 2009.

Cagaptay, S. Evans, T., **The Geopolitics of Natural Gas: Turkey's Energy Policy and the Future of Natural Gas**, 16.12.2013, Houston, Baker Institute for Public Policy Rice University,

Carter, Stephen G., "Iran, Natural Gas and Asia'a Energy Needs: A Spoiler for Snactions?", **Middle East Policy**, Vol.21, No.1, Spring 2014, 41-61.

Daily Sabah, "Turkish-Iranian Relations: Addressing the Assymetries", 01.09.2014, <http://www.dailysabah.com/opinion/2014/09/01/turkishiranian-relations-addressing-the-asymmetries> (Erişim 30.10.2014).

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

EIA, “Country Analysis Brief: Iran”, 2014, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=IR> (Erişim 30.10.2014).

EIA, “Country Analysis Briefs: Iran”, <http://www.eia.gov/EMEU/cabs/Iran/pdf.pdf> (Erişim 06.09.2012).

EPDK, “Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu”, Ankara, 2013, http://www.epdk.gov.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Ddp_yayin_rapor_2012.pdf (Erişim 21.08.2014).

EPDK, **EPDK 2011 Faaliyet Raporu**. Ankara, 2012.

Fabiani, Anja, “Soft and Smart Power in the light of Leadership with Some Policy Remarks on the Western Balkans”, **European Perspectives- Journal on European Perspectives of the Western Balkans**, Vol.5, No.2(9), (113-136), October 2013.

Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö., “Misak-ı Milli'den Sevres'e Arap Politikası”, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Fiedler, Radoslaw, “Hard Power dismisses soft power: The United States' relations with the Iranian Islamic Republic in the shadow of the nuclear program”, **Przeгляд Politologiczny**, No.3, 2013, 27-38.

Habertürk, 22.05.2014.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/08/120830_iran_nuclear.shtml (Erişim 01.09.2012).

Hürriyet, “İran, NATO'nun radar üslerine karşı yeni füze geliştirdi”, 02.07.2012.

Hürriyet, “Nükleerde Tarihi Antlaşma”, 3 Nisan 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28631473.asp> (Erişim 03.04.2015).

Kuzu, A., **Mossad**. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Larrabee, F.S., Nader, A.. **Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East**. Santa Monica, RAND, 2013.

Nye, Joseph S., “Soft Power”, **Foreign Policy**, No.80, 1990, 153-171.

Nyego, P., Taner, O. “Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy”, **Atlantic Council Issue Brief**. April 2014.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası 1919-1980**. İstanbul, İletişim, 2008.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası Cilt II:1980-2001**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Özkan, Mehmet Fatih, Baba, Güral, “Unpredictable Power Broker: Russia's Role in Iran Nuclear Capability Development”, **Ortadoğu Etüdüleri**, Vol.6, No.2, 2015, 112-134

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

Öztürkler, Harun, “Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ve Birleşik bir Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Ekonomik Açından Önemi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.4, Sayı.42, 2012, 77-83.

Philips, J. “An Israeli Preventive Attack on Iran's Nuclear Sites: Implications for the US”, **Backgrounder**, No.2361, 15.01.2010.

Radikal, 04.12.2012.

Sandıklı, Atilla, “Yumuşak Güç Savaşları”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiri Kitabı**, Hasret Çomak (Ed.), Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Nisan 2014.

Sandıklı, Atilla, Emeklier, Bilgehan, “İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri”, **Bilgesam**, <http://www.bilgesam.org/incele/1866/-iran-in-dis-politika-vizyonu-ve-jeopolitik-hedefleri/#.VRvJE1IcQqQ> (Erişim 04.04.2015).

Sandıklı, Atilla, Emeklier, Bilgehan, **İran Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri**. İstanbul, Bilgesam, 2012.

Sinkaya, Bayram “Implications of the Arab Spring for Iran's Policy Towards the Middle East”, **Ortadoğu Etüdüleri**, Vol.6, No.2, 2015, 54-78.

Star, “Rusya: İran'a saldırı felaket olur”, 06.09.2012, <http://haber.stargazete.com/guncel/rusya-irana-saldiri-felaket-olur/haber-686692> (Erişim 07.09.2012).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İran'ın Ekonomisi”. 2014, <http://www.mfa.gov.tr/iran-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim 30.10.2014).

T24, “Doğal Gaz Karşılığında Bize ne verildiği Önemli Değil”, 05.12.2012, <http://t24.com.tr/haber/enerji-bakani-yildiz-dogalgaz-karsiliginda-ne-verildigi-bizim-icin-onemli-degil,218996> (Erişim 07.12.2012).

The World Factbook, “Iran”, 2014, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>, (Erişim 15.12.2014).

Vuving, Alexander L., “How Soft Power Works”, **APSA Annual Meeting**, Toronto, 3 Eylül 2009, 1-20.

YDH, “Körfez İşbirliği Örgütü'nden İran Karşısı Bildiri”, 4 Nisan 2011, http://ydh.com.tr/HD8909_korfez-isbirligi-orgutunden-iran-karsiti-bildiri.html (Erişim 04.04.2015).

Yesevi, Çağla Gül “Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve İran”, 30 Nisan 2012, http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=348 (Erişim 05.04.2015).

Yesevi, Çağla Gül, Tiftikçigil, Burcu Yavuz, **Türkiye'nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler**, İstanbul, Der'in Yayınları, 2015.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü, İçinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 441-467.

Zaman, “Mussaddık'ı CIA devirmiş”, 17 Nisan 2000,
<http://arsiv.zaman.com.tr/2000/04/17/dunya/7.html> (Erişim 05.04.2015).